

Fenomenologisia liikkeitä

■ JOONA TAIPALE

Jaana Parviainen: *Meduusan liike. Mobiiliajan tiedonmuodostuksen filosofia*. Gaudeamus 2006.

Suomessa on muutaman viime vuosikymmenen aikana ryhdytty aktiivisesti tutkimaan ruumiillisuuden fenomenologisia ulottuvuuksia. Jaana Parviainen kirjan aiheena on tämän tutkimuskentän systemaattinen soveltaminen *liikkeeseen*. Parviainen tutkii *tilallisen liikkeen* kokemuksellista rakentumista ruumiinfenomenologian kannalta ja soveltaa tätä viitekehystä modernin aikakauden analyysiin ja kritiikkiin. Moderni elämä on visualisoitunutta ja kiihtynyttä: päivittäinen siirtyminen paikasta toiseen on nopeutunut viimeisen sadan vuoden aikana merkittävästi, informaatiota tulee jatkuvalla syötöllä monesta suunnasta, media täyttää katukuvan ja Internet mahdollistaa virtuaalisen ”siirtymisen paikasta toiseen” uudella ta-

valla. Parviainen analysoi tätä globalisaatiota liikkeen käsitteen kannalta. Hänen soveltavat analyysinsä ovat rikkaita ja mielenkiintoisia – ja osoitus fenomenologisen perustutkimuksen käsitteellisistä voimavaroista.

Keho ja ruumis

Husserlia seuraten Parviainen lähtee liikkeelle *Leib/Körper* erottelusta. Ruumis merkityksessä *Körper* tarkoittaa tilansisäistä materiaalista kokonaisuutta, ”orgaanista, biologista ja fysiologista, lyhyesti sanottuna somaattista kokonaisuutta joka toimii ihmisen tahdosta, ajattelusta ja tunteista riippumatta” (s. 70). Sen sijaan ruumis merkityksessä *Leib* viittaa kokemukselliseen ulottuvuuteen (esimerkiksi tilassa koetun olion sijaan tilan *kokemiseen*), joka ei tilankokemuksena ole itse mitään tilansisäistä. Parviainen viittaa tähän ulottuvuuteen termillä *keho*. Keho on ”se osa ruumiista, joka [on] tietoinen itsestään ja jota saatamme myös kutsua ’itseksi’ tai ’minäksi’” (s. 70). Kehollisena tietoisuudella on kaksi puolta (s. 71–72).

Käännösvalinnallaan Parviainen eroaa useimmista ruumiinfenomenologeista, jotka kääntävät termin ”Leib” puhumalla *elävästä* tai *eletystä ruumiista*. Molemmilla käännöksillä on etunsa.¹ Parvi-

1 ”Eletty ruumis” voi vaikuttaa kömpelöltä ilmaisulta, mutta on kyseenalaista tulisiko ruumiin elämyksellisistä ja kohteellisista puolista käyttää erikantaisia sanoja, koska ruumis ja keho eivät ole kaksi eri oliota vaan yhden olion kaksi puolta. ”Ruumis” ei myöskään viittaa pelkkään elottomaan ja passiiviseen ruumiiseen, vaan myös elävään ja aktiiviseen, ja tätä termiä suositaan nimenomaan sen sisältämän kahtalaisuuden takia. Tämä myös säilyttää olennainen etymologisen juuren: *Leib* → *leben*.

ainen oikeuttaa käännösvalintansa selväsanaisesti ja tarkastelee myös termin erilaisten suomennosten historiaa (s. 69–70). Käsittelem tässä aihetta kunnioittamalla kirjoittajan käännösvalintaa.

Liikkeen ulottuvuuksia

Ennen soveltavia analyyseja, valmisteluna ja perustana niille, Parviainen käsittelee laajalti kehon ja ruumiin ulottuvuuksia ja selvittää liikkeen käsitteen historiaa. Hän tarkastelee Aristoteleen kinesis-käsitettä, näyttää miten liikkeen käsittely ratkaisevasti muuttui Galileon ajattelussa, ja siirtyy sitten tutkimaan, miten Husserl tavallaan palaa Aristoteleen esitieteelliseen liikekäsitteeseen (s. 15–42).

Husserlin mukaan objektivistinen liikekäsitteitys nojaa liikkeen esitieteelliseen kokemukseen. Esimerkiksi suoran liikkeen käsittäminen nojaa havaintoon, joka idealisoidaan ”puhdistamalla” se subjektii-visuudesta. Esimerkiksi taivaalla pilvettömänä päivänä näkyvä lentokoneen jälki ”on” suoran muotoinen, mutta havainnossa ”suoruus” ei tarkoita eksaktia ja ideaalista suoruutta, kuten geometriassa. Ideaalinen suoruus on kuin matemaattinen raja-arvo, jota havainnon antama suoruus aina vain lähenty. Esitieteellinen tilan havainto ei ole ideaalisen koordinaatiston vaan kehollisen tilan kokemus.

Havaintokokemuksemme on kehollisen ja ruumiillisen läsnäolomme välittämää: subjektii-ven havaintokenttämme jäsenyy kehollista itsetietoisuuttamme vasten. Voimme havaita kohteet jäsenyntyneinä – edessämme, vasemmalla, liikkeessä, levossa – vain sikäli kuin olemme implisiittisesti tietoisia omasta havaitsevasta kehostam-

me ”tilallisen orientaation keskuksena”, kuten Husserl sanoo. Toisaalta ympärillämme olevat asiat ilmenivät meille ensi sijassa jonakin, joita voimme lähestyä, tunnustella, käyttää jne. – mikä tarkoittaa, että tila ja tilalliset oliot ilmenivät meille alun perin kehollisten mahdollisuuksiemme vastineina. Husserlin mukaan olemme toisin sanoen tietoisia kehostamme yhtäältä kokemuksellisen tilan keskuksena ja toisaalta liikkeen mahdollistajana, vapautemme maailmallisena elementinä.

Ulkoinen liike jäsentyy elettyä ruumistamme vasten, ja kun itse liikumme, olemme myös tietoisia siitä – jos emme olisi alituisesti tällä tavalla kehollisesti itsetietoisia, emme voisi esimerkiksi horjahtaessamme tietää, heilahtaako maailma vai ruumiimme. Tätä huomaamatonta jäsentymistä ei mahdollista mikään viidestä aististamme vaan *kinestesia* eli liikeaisti tai liikekokemus – jonka Parviainen erottaa *kinesiksestä*, liikkeestä tai muutoksesta sinänsä, eli kohteellisesti ilmenevästä liikkeestä (s. 24). Kinestesia ei edellytä kinesistä: esimerkiksi patologisissa tapauksissa potilas voi tuntea raajansa liikkuvan (*kinestesia*), ilman että objektiivista liikettä (*kinesis*) syntyy. Myös kun olemme paikallamme, olemme kinesteettisesti tietoisia asennostamme ja liikkeen mahdollisuudesta: fenomenologisesti (ja myös Aristoteleen mukaan) paikallaanoleminen ei ole liikkeen täydellistä puuttumista vaan liikkeen erityistapaus (s. 25). Siksi tässä yhteydessä kinestesiaa ei ole tarve erottaa esimerkiksi proprioseptiosta.

Parviainen käsittelee laajalti ja monipuolisesti erilaisia kokemuksia, joissa liike ilmenee eri tavoin:

pelkkä ulkoisesti havaittu liike, pelkkä kinesteettinen kehonliike, ulkoisen liikkeen ja kehonliikkeen erilaiset yhdistelmät, liikkumaton keho liikkuvan kulkuneuvon varassa, yhteisliike toisten liikkuvien subjektien kanssa (esim. tanssi) jne.

Olellainen seikka, jota ei tässä kohdassa käsitelty, on liikkeenkokemuksen – myös ruumiinliikkeen – suhteutuminen *maahan*. Parviainen kirjoittaa, että ”istuessamme junassa ympäristö näyttää liikkuvan” (s. 35). Tämä näyttäisi mielestäni kuitenkin edellyttävän, että asennoidumme erityisellä tavalla, uppoutuen kokemuksemme subjektiivisuuteen, koska emmehän varsinaisesti luule maiseman liikkuvan. Maiseman voidaan ajatella liikkuvan *suhteessa meihin itseemme*, mutta silti emme koe juna välineenä, joka kiikuttaa tietyn kaupungin meidän luoksemme, vaan välineenä, joka liikuttaa *meidät* toisiin kaupunkeihin. Junassa istuessamme emme tosin tavoita liikettämme kinesteettisesti, kuten Parviainen kirjoittaa (s. 35). Kokemuksellinen liike ei kuitenkaan jäsenny *yksinomaan* kehoamme vasten. Liike jäsentyy normaalisti kahdella tavalla: yhtäältä se suhteutuu omaan kehoamme (siten maisema näyttää liikkuvan), mutta toisaalta kokemuksellinen liike suhteutuu ”maahan” tai ”kamaraan”, ja siten *koemme* kehomme liikkuvan junanvaunun mukana, vaikka kinestesia ei tätä meille paljastakaan. Liike suhteutuu aina kokemuksellisesti kehoamme, mutta toisaalta kehollinen kokemuksemme suhteutuu kokemuksemme maasta – jälkimmäisessä tapauksessa kyse ei ole vain toissijaisesta päätte-lystä vaan kehollisen kokemuksen

rakenteesta. Liikkeen ”vertikaalisen” ulottuvuuden käsitteleminen ei kuitenkaan kumoa mitään, mikä Parviaisen kirjassa esitetään, vaan se voisi olla mielenkiintoinen tapa laajentaa teemaa.

Teknologiat: liikekokemuksen laajentuminen

Parviainen käsittelee myös liikkeen teknologisoitumista. Kehollinen suhteemme käyttämiimme välineisiin ei ole ulkoinen suhde kehon ja ulkoisen olion välillä, vaan suhde jossa väline sulautuu osaksi, ei ruumistamme vaan kehoamme. Suhteemme välineisiin, esimerkiksi ajoneuvoihin, myös muuttuu taitojen karttumisen ja totunnais- tumisen myötä. Ennen kuin osasimme ajaa esimerkiksi polkupyörää, se ei ollut osa meitä, mutta op- piessamme ajamaan, pyörästä tulee ajettaessa osa kehoamme. Kun taitomme karttavat, kehon ja polkupyörän suhde käy yhä huomaamattomammaksi. Kuten sokea, joka on tottunut käyttämään keppiä kadun pinnanmuotojen tunnistamiseen, eikä siten koe ensisijaisesti keppiä kätensä päässä vaan kadun kepin päässä, samoin polkupyörää ajaessamme me emme koe ajoneuvoa erillisenä oliona, jonka päällä yritämme tasapainoilla, vaan osana kehomme systeemiä: emme ensisijaisesti käännä käsillämme tankoa vaan käännyimme mutkasta, emme paina polkimia vaan työnnämme *itseämme* eteenpäin jne.

Husserl kirjoittaa muistiinpanoissaan, että kinestesia ”leviää” (*erweitert sich*) olioon, josta välineenä on tullut osa kehoamme (Hua15, 299). Esimerkiksi pyörän selässä voimme kirjaimellisesti tuntea koko systeemin (keho-polkupyörä) epätasapainoti-

lat, emmekä vain osan (keho) – ja kun hyppäämme pois pyörän selästä, tunnemme olomme hetken ajan epätäydelliseksi, koska liikkeen mahdollisuushorisontti, johon olimme jo tottuneet, kaventuu. Välineet ovat Husserlin mukaan “olioita, jotka laajentavat kehoamme” (*den Leib erweiternden Dinges*, Hua15, 276). Kuten Parviainen esittää, kehomme on monin tavoin ”punoutunut yhteen erilaisen näkemisen, kuulemisen ja liikkumisen teknologioiden kanssa” (s. 234).

Parviainen tulkitsee mielenkiintoisella tavalla Heideggerin analyysia ”käsilläolevuudesta” ja ”esilläolevuudesta” yhdistäen sen Husserlin luonnehdintaan kosketuksesta ja näkemisestä (s. 167). Näköaistin kautta asiat on annettu esilläolevina, kun taas välineet on välineinä annettu kosketusaistin kautta. Kaikki nähty viittaa mahdollisuuteen koskea, kuten Husserl esittää *Ideen II* -teoksessa, ja siten kosketusaistilla on konstitutiivisesti ensisijainen asema. Ajettaessa polkupyörä on *käsillä*, sen sijaan nähtynä polkupyörä on *esillä* – ja jos ajettaessa polkupyörästä tullaan tietoisiksi jonain esilläolevana, keholle ulkoisena esineenä, ajaminen tulee vaikeaksi.

Filosofian historiassa näkemisellä – ja siten etäältä ilmenemisellä – on ollut paradigmaattinen asema. Modernin ajan ”kiintyneessä” elämäntyylissä visuaalinen saa haptisen kustannuksella yhä enemmän painotusta (s. 162). *Kosketettavuus siirtyy yhä kauemmas ja näin maailma tavallaan virtualisoituu*. Ilmeinen esimerkki tästä on televisio, joka välittää meille kuvan maailmasta, mutta samalla se ”tekee maailmasta kuvan, etäisyyden päästä

nähdyn, ja asettaa meidät maailman katsojiksi” (s. 165). Vähemmän ilmeinen esimerkki on junamatkustamisen vakiintuminen, joka muutti kokemustamme tilasta:

”Lähellä junan ikkunaa sijaitsevat kohteet katosivat kokonaan nopeuden kasvaessa. Näin esiteollisen ajan matkustamisen tärkein ulottuvuus eli etuala katosi. Rautatie sekä sen avulla uudella tavalla koettavaksi avautuvat maat ja meret muuttivat maailman panoraamaksi ja ikkunoista avautuvat näkymät menettivät syvyyssvaikeutelman. Kun esiteolliseen aikaan tottuneesta matkustajasta tämä näytti absurdilta, seuraavalle sukupolvelle se oli jo normaali asiantila. [...] [Me] sopeudumme teknologiaan ja sokeudumme sen vaikutuksille” (s. 41).

Tulkinnallisia huomioita

Parviaisen analyysi pohjaa ruumiinfenomenologiaan, etenkin Husserliin ja Merleau-Pontyyn, mutta myös Edith Steinin kirjoituksiin. Tämä lukeutuu kirjan ansioihin. Stein oli Husserlin oppilas ja teki eläytymistä koskevan väitöskirjansa Husserlille vuonna 1917. Steinin ja Husserlin vaikutussuhde ei ollut yksisuuntainen: Steinin intersubjektiviisuuskäsitys, jonka hän kehitti Husserlin ideoiden pohjalta, vaikutti Husserliin, mikä näkyy *Ideen II* -teoksessa, jota Husserl työsti erityisesti vuosina 1917–18, luettuana Steinin väitöskirjan ja ollessaan Steinin kanssa läheisessä yhteistyössä.

Muutamassa kohdassa Parviainen kuitenkin erottaa Merleau-Pontyn ja Steinin ajattelun liian jyrkästi Husserlin näkemyksistä. Näin on esimerkiksi Steinin ja Husserlin empatia-käsitysten kohdalla (s. 105). Myös väite, jonka mukaan Merleau-Pontyn analyysija kehon kinesteettisestä ”laajentumisesta” esimerkiksi ajoneuvojen kohdalla ei löydy Husserlilta, on liioiteltu (ks. s. 37 ja vrt. yllä). Samoin eräs-

sä muissa kohdissa Parviaisen Husserl-tulkinta voidaan kyseenalaistaa – mutta vain sen osalta, mitä Parviainen sanoo Husserlin jättävän käsittelemättä. Myös Merleau-Pontyn ja Heideggerin suhteen Parviainen esittää muutaman liian voimakkaan negatiivisen väitteen. Esimerkiksi: ”vaikka Merleau-Ponty puhuu kehosta, hän sanoo tuskin mitään liikkeestä ja kinestesiasta” (s. 54); myös väite, jonka mukaan Heidegger ”hylkää subjektiivisuuden” (s. 144), on ehkä liian vahva – Heidegger pikemminkin tulkitsee subjektiivisuutta uudella tavalla.

Toisaalta, koska Parviaisen työ on systemaattinen, eikä keskity esittämään varsinaista tulkinnallista argumenttia, ajoittainen tulkinnallinen pelkistäminen on hyväksyttävää: se edesauttaa argumenttia ja selkeyttää erotteluita.

Kokonaisuudessaan Parviaisen kirja on erittäin tervetullut kontribuutio suomenkieliseen ruumiinfenomenologiseen kirjallisuuteen. Vaikka Parviainen välillä ylikorostaa Husserlin ja hänen seuraajiensa välistä eroa, hänen teoksensa osoittaa husserlilaisen fenomenologian – fenomenologisen menetelmän

2 Esim. sivulla 48 Parviainen kirjoittaa, että fenomenologinen sulkeistamisen menetelmä tarkoittaa, että luonnollisen asenteen ennakkoluuloihin ”yritetään vain olla kiinnittämättä huomiota”. Tämä väite on ongelmallinen, koska fenomenologia on Husserlin mukaan juuri luonnollisen asenteen analyysia. Sivulla 49 Parviainen esittää, että ”transsendentaalinen ego viittaa oikeastaan jatkuvaa itserefleksiiviseen työhön”; toisaalta Husserlin mukaan luonnollinen asenne on transsendentaalisen minän asenne, jossa jälkimmäinen elää itseunohtuneisuuden tilassa (esim. Hua34, 92, 157). Muita kohtia, joissa Husserl-tulkinta voidaan ainakin osittain kyseenalaistaa ovat sivuilla 139, 142–143 ja 147.

sekä fenomenologiin tarjoami-
en analyysien – hedelmällisyyden.
Parviaisen kirja on suositeltavaa lu-
ettavaa niille, jotka ovat kiinnostu-
neita fenomenologian mahdollisista
sovelluksista, liikkeen analyysista,
sekä median ja teknologian hal-
litseman – ja nopeuttaman – ajan
kriitikoista.

Kirjallisuus

Husserl, Edmund (Hua15) 1973:
*Zur Phänomenologie der Intersub-
jektivität. Texte aus dem Nachlass.
Dritter Teil: 1929–35, (Husserliana XV),*
toimittanut Iso Kern, Haag: Martinus
Nijhoff.

Husserl, Edmund (Hua34) 2002: *Zur
phänomenologischen Reduktion.
Texte aus dem Nachlass (1926–1935),
(Husserliana XXXIV),* toimittanut
Sebastian Luft, Dordrecht: Kluwer
Academic Publishers.

*Kirjoittaja valmistelee Helsingin yli-
opiston filosofian laitoksella väitöskir-
jaa ruumiinfenomenologiasta.*